АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

ACTUAL PROBLEMS OF FUNCTIONING OF SMALL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

УДК 334.012.64

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct52-19>**Рузанова О.О.**

студентка

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**Шарманська В.А.**

к.е.н., доцент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**Ruzanova Oksana**Taras Shevchenko National University
of Kyiv**Sharmanskaya Valentyna**Taras Shevchenko National University
of Kyiv

У статті визначено, що стан розвитку сучасного малого підприємництва характеризується негативними фінансово-економічними та соціальними показниками. Негативний вплив на розвиток цього сектору економіки мають військові конфлікти та пандемія коронавірусу. Тому є потреба реформування та оновлення державного механізму підтримки малого підприємництва з урахуванням негативних чинників зовнішнього середовища. Метою статті є розгляд характерних тенденцій функціонування малого підприємництва в Україні в умовах сьогодення, аналіз основних недоліків та визначення перспектив розвитку. Зазначено, що у європейських країнах переважають малі підприємства, їхня частка в загальній кількості підприємств становить 99,8%. Однак в Україні мале підприємство не реалізує потенціал свого розвитку і не виконує покладених на нього завдань. Це відбувається тому, що велика частина української економіки знаходиться в тіні, а також через складності ведення бізнесу в нашій країні.

Ключові слова: малі підприємства, ринкова економіка, стратегія, зовнішнє середовище, суб'єкти малого бізнесу.

В статье определено, что состояние развития современного малого предпри-

нимательства характеризуется негативными финансово-экономическими и социальными показателями. Негативное влияние на развитие этого сектора экономики имеют военные конфликты и пандемия коронавируса. Поэтому существует необходимость реформирования и обновления государственного механизма поддержки малого предпринимательства с учетом негативных факторов внешней среды. Целью статьи является рассмотрение характерных тенденций функционирования малого предпринимательства в Украине в современных условиях, анализ основных недостатков и определение перспектив развития. Отмечено, что в европейских странах преобладают малые предприятия, их доля в общем количестве предприятий составляет 99,8%. Однако в Украине малое предпринимательство не реализует потенциал своего развития и не выполняет возложенных на него задач. Это происходит потому, что большая часть украинской экономики находится в тени, а также из-за сложности ведения бизнеса в нашей стране.

Ключевые слова: малые предприятия, рыночная экономика, стратегия, внешняя среда, субъекты малого бизнеса.

The article states that the state of the modern small business is characterized by negative financial and economic and social indicators. The negative impact on the development of this sector with military clashes and conflicts. Therefore, there is need for reform and renewal of the state mechanism to support small businesses, taking into account the negative factors of the environment. The purpose of the article is to examine the characteristics of development at the small business in Ukraine under present conditions, analysis of the major deficiencies and determine the prospects of small businesses. Determined that there is a clear relationship trends and trends in small business of scientific and technological progress. It is noted that in European countries is dominated by small and medium enterprises, their share in the total number of enterprises is 99.8%, two-thirds of the employed population (65.8%) are employed in small and medium-sized enterprises, 58.8% of the annual turnover in Europe and accounts for this sector. However, small businesses Ukraine missed its development potential and does not perform assigned tasks. This is due to insufficient attention of local authorities in this sector, namely the lack of permanent tracked the development of such enterprises; imperfect administrative support; inefficient infrastructure software and more. In this regard, it is necessary to find innovative means of administrative support and market conditions such enterprises unstable environment. The main task of the Ukrainian authorities is, first, to carry out regulatory reform, which will create a qualitatively new system of state regulation that will protect both entrepreneurs and consumers. Secondly, it is necessary to reduce the number of permits for doing business, as Ukraine lags behind in this component. Third, it is necessary to create a state credit guarantee institution in order to encourage commercial banks to lend to small businesses with minimal financial risk. Having analyzed the state and dynamics of the general parameters of small business in Ukraine, it should be noted that they do not meet the needs of the Ukrainian economy. The development of small business in Ukraine is much lower than in developed countries. During a coronavirus pandemic, where most small businesses have either closed or are not operating at full capacity, government assistance is important.

Key words: small enterprises, market economy, strategy, external environment, small business entities.

Постановка проблеми. Теперішній стан розвитку економіки України характеризується певними негативними фінансово-економічними та соціальними показниками, які в тому числі свідчать про низький темп розвитку сектору малого підприємництва. Анексія Криму, окупація Донбасу, пандемія коронавірусу та інші економічні потрясіння, які переживає наша країна в останні роки, поставили подальший розвиток малого підприємництва як органічного елементу ринкової економіки під серйозну загрозу. За таких складних обставин важливість дослідження питання функціонування малого підприємництва є актуальним та

має важливе теоретичне і практичне значення. До того ж економічний простір України володіє потужним потенціалом і має широкі можливості щодо розвитку малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі малих підприємств у сучасній економіці було досліджено багатьма українськими науковцями. Вони розкрили питання необхідності підтримки цієї важливої галузі економіки державою. Серед цих науковців слід виділити А. Воронкова, Г. Козаченко, О. Пеліх, Н. Кожевіна, В. Зіновчук, І. Ляшенко, М. Малік, О. Кужель, К. Ляпіна, С. Покропівного тощо. Проте, враховуючи постійну

динамічність сучасних політичних, соціально-економічних та технологічних відносин, є потреба постійного перегляду ролі малих підприємств у сучасній економіці.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд характерних тенденцій функціонування малого підприємництва в Україні в умовах сьогодення, аналіз основних недоліків та визначення перспектив розвитку малого підприємництва і його ролі в сучасній економіці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині малі підприємства посідають вагоме місце в ринковій економіці більшості країн світу, й Україна не є виключенням. Саме малі підприємства повинні протистояти монополістичним структурам, таким чином стаючи своєрідним фундаментом, який стримує зростання цін. Малі підприємства збалансовують інтереси учасників ринку, створюють усі сегменти ринку та насичують їх продукцією й послугами. Тому можна стверджувати, що необхідність підтримки функціонування та стійкого розвитку малих підприємств із боку держави є очевидною.

Фундаментальний аналіз сутності розвитку малого підприємства здійснив С.В. Мочерний, який стверджував, що «розвиток є незворотним, спрямованим закономірними змінами матеріальних систем, зміст і зумовленість яких характеризуються дією основних законів діалектики, що не виходить за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи» [6, с. 114]. Створення й розвиток малих підприємств мають цілу низку переваг та недоліків. Розглянемо основні з них.

Почнемо з переваг створення малого підприємництва в Україні. Л.В. Винятинська головною перевагою називає те, що малі підприємства заповнюють національний ринок продукцією, в якій мають потребу споживачі, і є стимулом збільшення обсягів виробництва [1, с. 43].

Ми вважаємо, що до переваг малого підприємництва слід віднести і те, що вони сприяють стабільному зростанню всіх напрямів діяльності, а заодно і забезпечують велику кількість нових робочих місць, що є дуже актуальним для нашої країни у зв'язку з міграцією працездатного населення України за кордон. До того ж за допомогою малих підприємств відбувається сприяння розкриттю власного креативного потенціалу працівників, що дає можливість створювати нові товари та послуги.

Малий бізнес в Україні мобілізує високі виробничі та фінансові ресурси населення. У розвинених європейських країнах частка малих підприємств в економіці відіграє дуже помітну, а часом і ключову роль. В Італії на малі підприємства припадає 70% ВВП, в Німеччині – 60%, а в Польщі – близько 50%. В Україні мале підприємництво до недавнього часу сягало лише близько 15% ВВП країни, що дуже мало.

Від загальної кількості облікованих станом на 01.01.2020 р. суб'єктів господарювання (355 877 одиниць) 95,4%, чи 339 374 одиниці становлять суб'єкти малого підприємництва (у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 50 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро), з них 82,3% (292 772 од.) – це суб'єкти мікропідприємництва, тобто суб'єкти господарювання, у яких середня кількість працівників за календарний рік не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, 4,5% (16 057 од.) – середні підприємства із кількістю найманих працівників не більше 250 осіб та 0,1% (446 од.) – великі підприємства, у яких середня кількість працівників за звітний період перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро. Водночас кількість зайнятих працівників у секторі підприємництва із кількістю найманих працівників не більше 250 осіб становила 84,7% від загальної чисельності, а із кількістю найманих працівників понад 250 осіб – 15,3% [3].

Українському малому підприємству не вистачає потужностей і продуктивності, які могли б забезпечити успіх на національному та міжнародному рівні. Зокрема, наша країна суттєво відстає за кількістю малих та середніх компаній, які успішно працюють на міжнародних ринках.

Тепер слід зупинитися на недоліках малого підприємництва в Україні. Більшість економістів насамперед виділяють нестачу фінансових ресурсів у малих підприємств. Це пов'язане з низькою часткою власного капіталу та необхідністю залучення позичкових коштів. Цьому «сприяє» і державна політика нашої країни в галузі кредитування малих підприємств, оскільки відсоткові ставки набагато вищі, ніж у європейських країнах. Проте українська влада робить певні кроки в цьому напрямі. Зокрема, у 2020 році Кабінет Міністрів України (далі КМУ) організував програму кредитування бізнесу «5-7-9», за якою українські підприємці зможуть взяти кредити на більш вигідніших для себе умовах. За даними КМУ, на початок 2021 року цією програмою скористалося вже понад 200 тисяч підприємців.

Серед недоліків малого підприємства в Україні слід відзначити і те, що на малих підприємствах зафіксовано обмеженість масштабів використання засобів виробництва, крім того, малі підприємства дуже залежні від окремих великих замовників і постачальників.

Саме малі підприємства досить чутливі до економічних змін, політичної ситуації та залежать від державної підтримки. До того ж малі підприємства мають високий ризик та схильність до банкрутства.

За допомогою даних Державної служби статистики України можна проаналізувати та оцінити певні тенденції розвитку малих підприємств в Україні за останнє десятиріччя. У 2010–2012 роках кількість суб'єктів малого бізнесу зменшилася, що пояснюється певним економічним падінням, девальвацією гривні, недостатньою державною підтримкою малого бізнесу та доволі обтяжливою системою оподаткування. Проте починаючи з кінця 2012 – початку 2013 року почалися якісні зміни в галузі малого підприємництва. Зокрема, в цей період було зареєстровано 373,8 тисячі малих підприємств, які становили 21,7% від загальної кількості [3].

На превеликий жаль, у 2014 році відбувається значне зменшення кількості малих підприємств. Безумовно, це є наслідком несприятливої ситуації в Україні, втечі Президента, анексії Криму та війни на Сході України.

Наприкінці 2016 року кількість малих підприємств скоротилася до 291 тис. Основними причинами зменшення кількості малих підприємств стали:

- збільшення розміру сплати єдиного соціального внеску;
- внесення змін до Податкового кодексу України;
- введення податку на нульовий прибуток (раніше досить поширеним явищем було те, що підприємці, не бажаючи платити податки, не показували прибутки);
- підвищення рівня інфляції і зменшення купівельної спроможності громадян;
- надмірне державне регулювання через велику кількість дозвоільних документів.

Малі підприємства часто діють в умовах жорсткої ринкової конкуренції, яку не всі підприємці здатні витримати. Та навіть за наявного стартового капіталу більшість (близько 60%) малих суб'єктів господарювання розоряються через відсутність управлінських знань. Головними причинами невдач та поганого фінансового стану зазвичай називають некомпетентність, незбалансований досвід (наприклад, досвідчений інженер, але недосвідчений комерсант), недостатність досвіду в комерції, фінансах, постачаннях, виробництві та управлінні, незначні обсяги продажу, конкуренцію, дуже великі експлуатаційні витрати. Негативною тенденцією у фінансовій діяльності малих підприємств є і те, що малі підприємства, відчуваючи слабку підтримку держави, намагаються покращити фінансові показники шляхом виходу до сфери неконтрольованого фінансового обороту. Це відображається на результатах державної та місцевої податкової політики шляхом недоотримання податкових надходжень до бюджетів, що не дає можливості регіонам України стабільно розвиватися.

Розглянувши розподіл малих підприємств України за 2018 рік за видами економічної діяльності, можна зробити висновок, що найбільшу частку мають малі підприємства, що здійснюють оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (27,0%), а також сільське, лісове та рибне господарство (14,8%) і промисловість (11,6%). Найменшу частку мають освіта, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (0,6%).

На жаль, державна статистика не дає нам даних за 2020 рік, але можна припустити, що кількість малих підприємств продовжує знижуватись. У березні 2020 р. внаслідок неможливості працювати після запровадження всеукраїнського карантину до цього й так великого списку проблем малого бізнесу додалися нові. Спробуємо виділити найбільш загальні з них. Перше й головне – втрата доходів внаслідок повної або часткової зупинки роботи частини підприємств. Втрачають внаслідок зменшення замовлень зазнають підприємства, що працюють у сфері транспортних перевезень, громадського харчування (кафе, ресторани). Майже повністю паралізовані заклади обслуговування (перукарні, салони краси, спасалони тощо), розваг, туризму, готельного бізнесу, спортивні клуби, освітні центри з офлайн-навчанням, непродовольчі магазини, стоматологічні кабінети. За даними Торгово-промислової палати України, через карантин повністю зупинили роботу 600–700 тис підприємців та підприємств малого бізнесу.

Проте є види діяльності, які від карантину навіть виграли. Так, пощастило збільшити дохід деяким продуктовим магазинам, сервісам доставки, продавцям платного контенту, продавцям та постачальникам засобів гігієни, матеріалів для хобі (шиття, в'язання, малювання тощо), приватним няням.

Друга проблема пов'язана з необхідністю утримання господарських приміщень – сплати орендної плати (багато малих підприємств працюють саме в орендованих приміщеннях) та комунальних послуг. Питання скасування орендної плати в ситуації карантину навіть не постає, а ось щодо її зменшення може вирішуватися в кожному конкретному випадку шляхом домовленості із власником приміщення (проте останні, звичайно, також не налаштовані суттєво втрачати доходи). Міська влада таких міст, як Київ, Вінниця, Львів, Дніпро та інші, йшла на поступки підприємцям, зменшуючи чи скасовуючи плату за оренду приміщень, які належать до комунальної власності. Щодо сплати комунальних послуг – велика частина з них, звичайно, зменшиться у зв'язку зі згоранням господарської діяльності, але частина є постійними витратами.

Ще однією серйозною проблемою стала група проблем, пов'язана із персоналом. Попри суттєве

скорочення або відсутність доходів, необхідно платити заробітну плату найманим працівникам. Часто роботодавці примушували до відпустки за власний рахунок, відбувалося зменшення заробітної плати, скасування додаткових виплат або скорочення працівників. Ті, хто прагне зберегти кадри, змушені розв'язувати проблеми із транспортуванням співробітників або організацією дистанційної роботи. Крім того, в умовах пандемії, звісно, будуть працівники, які підуть на лікарняні, швидко знайти заміну яким буде практично неможливо.

Усвідомлюючи проблеми, які постали перед вітчизняними малими підприємствами, Президент та КМУ прийняли пакет рішень, спрямованих на підтримку малого бізнесу.

Основними напрямками державної підтримки підприємств під час карантину та пандемії коронавірусу нині є:

1) звільнення від сплати податку на землю та комерційну нерухомість у березні, ЄСВ для фізичних осіб-підприємців у березні та квітні, скасування штрафних санкцій за несвоєчасну сплату ЄСВ та несвоєчасне подання звітності;

2) збільшення лімітів доходу для фізичних осіб-підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування. Нові ліміти для 1-ї, 2-ї та 3-ї груп становитимуть 1,5 та 7 млн грн. відповідно. Отже, є можливість для частини ФОП, що знаходяться на загальній системі оподаткування зі сплатою ЄСВ у розмірі 22% від доходу, перейти на спрощену систему оподаткування та платити менше;

3) відтермінування обов'язкового введення РРО на 3 місяці для ФОП 2–4-ї груп;

4) продовження до 30 червня мораторію на проведення неподаткових перевірок, до 31 травня діятиме звільнення від штрафів та пені, а також мораторій на перевірки з ЄСВ, знято законодавчі обмеження для надання державної підтримки МСБ;

5) місцевим радам надано право впродовж 2020 року переглянути ставку єдиного податку для ФОП (його ставки на 2020 рік були встановлені до 1 липня 2019 року). Проте невідомо, як та коли скористаються місцеві ради цим правом;

6) надання пільгових кредитів під 5-7-9% річних для підтримки малого бізнесу та під 0% річних для рефінансування попередніх позик. За такими кредитами діятиме відстрочка платежів терміном до 9 місяців, максимальна сума кредиту становитиме 3 мільйони гривень. Обговорюється також можливість ширшого запровадження кредитних канікул та компенсації відсотків за кредитами.

Ці заходи, безперечно, можуть дещо пом'якшити неминучі втрати малого бізнесу від економічної кризи, проте, враховуючи його

системні інституціональні проблеми, навряд зможуть урятувати усі підприємства та їх працівників. У комплексі заходів державної підтримки бізнесу Україні варто розглянути досвід країн ЄС, які з-поміж іншого запроваджують для своїх підприємств гранти та фінансові трансферти, в тому числі субсидії на виплату заробітної плати для найбільш постраждалих підприємств та їх інформаційно-консультаційну підтримку.

На нашу думку, головним завданням української влади є, по-перше, проведення регулятивної реформи, за допомогою якої буде створено якісно нову систему державного регулювання, яка захищатиме як підприємців, так і споживачів. По-друге, потрібно скоротити кількість дозвільних документів для ведення бізнесу, оскільки Україна пасе задніх у цьому компоненті. По-третє, потрібно створити державну кредитно-гарантійну установу з метою стимулювання комерційних банків до кредитування малого бізнесу з мінімальним фінансовим ризиком.

Висновки. Проаналізувавши стан та динаміку загальних параметрів малого підприємництва в Україні, слід зазначити, що вони не відповідають потребам української економіки. Рівень розвитку малого підприємництва в Україні є значно нижчим, ніж у розвинених країнах світу. Під час пандемії коронавірусу, коли більшість малих підприємств або закрились, або не працюють на повну потужність, важливою є допомога з боку держави, оскільки збереження робочих місць повинно стати пріоритетом для української держави, а малі підприємства мають приносити високий дохід у бюджет.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Винятинська Л.В. Оцінка стану та тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 1. С. 42–49.
2. Вишлінський Г., Яблоновський Д., Прохоров Б. Як малим та середнім підприємствам України стати національними та глобальними чемпіонами? Проект «Побудова мостів в державній політиці: Україна» реалізується за фінансової підтримки Foundation Open Society Institute в співпраці з OSIFE при Open Society Foundation. Центр економічної стратегії. Аналітичні записки. 2019. 48 с.
3. Державний комітет статистики України: Статистична інформація. Діяльність підприємств. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Мельник А.О. Підприємництво на національному та регіональних ринках послуг України: сучасні тенденції та фактори розвитку. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. Вип. 1. С. 7–21.
5. Михасюк І., Гукалюк А., Косович Б. Проблеми конкурентоспроможності українського підприємництва і торгівлі в умовах глобалізації. Вісник Львів-

ського університету (серія економічна). ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. Випуск 56. С. 308–316.

6. Мочерний С.В. Методологія економічних досліджень. Львів: Світ, 2001. 416 с.

REFERENCES:

1. Vyniatynska L.V. (2018). Assessment of the state and trends of small business development in Ukraine. Scientific view: economics and management. № 1. pp. 42–49.

2. Vyshlinsky G., Yablonovsky D., Prokhorov B. (2019). How can small and medium enterprises of Ukraine become national and global champions? The project "Building Bridges in Public Policy: Ukraine" is implemented with the financial support of the Open Society Institute Foundation in cooperation with OSIFE

at the Open Society Foundation. Center for Economic Strategy. Analytical notes. (in Ukrainian).

3. State Statistics Committee of Ukraine: Statistical information. Activities of enterprises. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Мельник А.О. (2016). Entrepreneurship in the national and regional markets of services of Ukraine: current trends and factors of development. Bulletin of Ternopil National Economic University. vol. 1, pp. 7–21.

5. Mikhasyuk I., Gukalyuk A., Kosovych B. (2019). Problems of competitiveness of Ukrainian entrepreneurship and trade in the context of globalization. Bulletin of Lviv University (economic series). LNU named after Ivan Franko. Issue 56. pp. 308–316.

6. Mocherny S.V. (2001). Methodology of economic research. Lviv: Svit. (in Ukrainian).